20/2 12 VII

GUSTAV HUSÁK

Slovenské národné povstanie

Banská Bystrica padla, desaťtisíce bojovníkov ustúpili do hôr. Tiso v tých dňoch telegrafoval Hitlerovi: „S pocitom vrelej radosti a hlbokej vďaky oznamujem, že pod vedením SS obergruppenführera a generála polície Höffleho nemecké jednotky oslobodili Banskú Bystricu, sídlo pučistickej čs. národnej rady, a za súčinnosti jednotiek slovenskej domobrany, HG a HM úspešne očisťujú slovenské územie od čechobolševických bánd. V radosti a vo vďake so mnou spojený národ slovenský prejavuje Vašej Excelencii želania, aby podobné požehnané úspechy sprevádzali heroické boje Veľkonemeckej ríše za život a česť svojho národa a za ochranu európskej kultúry." Pravda, servilné reči slovenských fašistov nemohli nič zmeniť na danom stave: Slovenské národné povstanie rozbilo klérofašistický režim na Slovensku. Hory boli plné ozbrojených bojovníkov za slobodu a ostatné územie Slovenska sa stalo v pravom zmysle nacistami okupovanou krajinou. Špičky ľudáckeho režimu, ktoré po celé roky maskovali svoj protiľudový režim propagandou o „samostatnom slovenskom štáte", o slobode slovenského národa, teraz, odvrhnuté slovenským ľudom, zohrali už otvorene úlohu nacistických figuriek, spoluvinníkov okupačného teroristického režimu, držaného na esesáckych bodákoch a z ich milosti. Ani Nemci si už nerobili ilúzie o pozícii Tisovho režimu. Nacistický funkcionár Rafelsberger píše 11. októbra 1944 šéfovi gestapa Kaltenbrunnerovi: „... Slovenská vláda je neaktívna, sčasti z nedostatku dobrej vôle, sčasti z neschopnosti. Rozumne ju dnes tiež nemôžeme hodnotiť o nič vyššie ako asi vládu Nediča v Srbsku, ktorá ostatne práve prišla do Viedne. Slovenská vláda nie je už teda partnerom na vyjednávanie. I keď, samozrejme, navonok má sa zachovať jej funkcia vlády samostatného štátu, nie je bezpochyby nutné... vyjednávať s ňou... o veciach, ktoré sa musia upraviť za daného stavu vecí výlučne podľa mienky Ríše. Slovenskú vládu možno naďalej považovať a hodnotiť len ako výkonný správny orgán." Špičky ľudáckeho režimu za povstania a po ňom, zbavené armády a podstatnej časti výkonného aparátu, zbavené dôvery ľudu, sa stali španielskou stenou pre zločiny nacistických okupačných jednotiek. Tento režim bol v úplnom rozklade. Aj nemecký vyslanec v Bratislave Ludin píše 17. januára Himmlerovi: „... Obava z nemeckej porážky a strach z bolševikov pôsobia priamo ohromujúce a vedú mnohonásobne k alibizmu." Preto sa kompromitovaní činitelia kléro-

fašistického režimu chystajú do emigrácie. Slovenský ľud odvrhol Tisov režim i jeho štát, rozbil jeho mocenské postavenie. To je jeden z dôsledkov povstania.

Politický i ozbrojený zápas slovenského ľudu za slobodu pokračoval i po zatlačení povstania do hôr, pravda, v podmienkach nezrovnateľne ťažších. Do hôr ustúpili desaťtisíce vojakov, partizánov i civilných povstaleckých pracovníkov. Ústup však bol príliš rýchly a prípravy na život a boj v horách v zimných mesiacoch boli veľmi nedostatočné. Malý počet pripravených zásobovacích základní a zlé počasie donútili značnú časť bojovníkov zostúpiť z hôr, hľadať úkryt v dedinách a mestečkách. Partizánske jednotky sa dopĺňovali vojakmi a novými bojovníkmi, museli sa prispôsobiť novým podmienkam. Nastáva čiastočný presun ozbrojených síl zo stredného Slovenska a v tom čase sa výrazne zosilňuje partizánska činnosť na západnom Slovensku. Boj neustal. Partizánsky štáb I. ukrajinského frontu odhaduje počet v horách operujúcich partizánov k 1. decembru 1944 na 17 000 ľudí. Toto číslo treba považovať za nízke. V skutočnosti časť oddielov nemala spojenia so štábom a okrem toho sa budovali miestne oddiely. Nemecký tyl na Slovensku nebol bezpečný ani na chvíľu. Partizánske oddiely rozrušovali komunikácie, prepadávali nemecké jednotky a s približovaním sa Červenej armády zúčastňovali sa oslobodenia nášho územia. Hrdinské boje partizánskych bojovníkov boli v našej literatúre už obsiahle popísané.

Komunistická strana pokračovala vo svojej práci na celom slovenskom území. Na západnom a východnom Slovensku zostala v podstate uchovaná sieť straníckych organizácií. Ich hlavnou úlohou v tomto čase bola aktivizácia partizánskej činnosti, pomoc a všestranná starosť o operujúce oddiely, mobilizácia ľudových más v antifašistickom boji. Na strednom Slovensku strana znovu prešla do ilegality a nová sieť sa budovala spočiatku z partizánskych centier. I národné výbory prešli do ilegality a pokračovali vo svojej činnosti. Pokračovanie v ozbrojenom zápase až do oslobodenia malo mimoriadny význam vojenský i politický. Nacisti ozbrojené sily povstania nikdy nezlikvidovali a straty, ktoré utrpeli v bojoch na Slovensku, neboli malé. Tento strategicky dôležitý priestor museli strážiť značnými silami, ktoré súrne potrebovali na frontoch. V tomto období sa ešte viac zvýraznilo vedúce postavenie komunistickej strany v národnooslobodzovacom zápase. Partizáni, i keď medzi nimi bolo mnoho nekomunistov, boli považovaní za komunistickú armádu, stáli pod politickým vplyvom strany. KSS zostala jedinou celoslovenskou organizovanou politickou silou. Špecifická váha nekomunistických antifašistických skupín oproti obdobiu povstania citeľne poklesla. V priebehu osemmesačných bojov proti nacistickým jednotkám, v dôsledku politického vývinu po povstaní, práce komunistickej strany a tvrdej partizánskej vojny radikalizovali sa ľudové masy v politickom i triednom zmysle. Uvedomovali si svoj podiel na národnooslobodzovacom zápase, spájali ho s vlastnými triednymi i politickými cieľmi. Stavali sa za program komunistov v cieľoch národných i štátnych, ale aj pri odstraňovaní staročných krívd a nespravodlivostí sociálnych. Tento vývoj bol veľmi dôležitý vo chvíli, keď Sovietska armáda postupne oslobodzovala od východu a juhu slovenské územie. Tí, čo snívali o novom „28. októbri" po tejto vojne, o obnovení buržoáznych poriadkov s menšími reformami, s hrôzou pozorovali tisíce zarastených a zavšivavených bojovníkov, ktorí schádzali ozbrojení z hôr, tisíce ilegálnych pracovníkov, ktorí na oslobodenom území sa ujímali moci a začali organizovať nový život. Slovenský ľud prešiel za tieto mesiace bojov a utrpenia veľkou politickou školou, aktívnou školou vlastných revolučných a bojových skúseností. Uvedomil si svoju silu, svoje možnosti, boj a obete, potreby a ciele. A vychoval si v týchto bojoch ľudí schopných a ochotných prebojovávať záujmy pracujúceho ľudu v oslobodenom štáte. Touto revolučnou školou prešla aj celá komunistická strana na Slovensku. Bola to skutočná avantgarda skúsených a odhodlaných bojovníkov za slobodu a spravodlivé riešenie problémov pracujúceho ľudu. V takomto znamení sa vyvíjala politická situácia na Slovensku, keď od konca novembra 1944 Sovietska armáda postupne oslobodzovala východoslovenské okresy.

Moc na oslobodenom území preberali národné výbory pod vplyvom komunistov a postupne Slovenská národná rada. Jej postavenie bolo dohodnuté koncom povstania. 16. novembra 1944 informoval v mene vlády H. Ripka československé vyslanectvá o dohode so slovenskými revolučnými orgánmi: „1. Prezident a vláda uznávajú Slovenskú národnú radu ako vedúci politický orgán na Slovensku, do rúk ktorého bude s postupom oslobodzovania Slovenska odovzdávaná správa Slovenska ... 2. SNR uznáva bez akýchkoľvek výhrad prezidenta republiky ... 3. Pokiaľ nebude možné utvoriť doma novú vládu, vláda t. č. v Londýne je proste uznávaná ako vláda CSR. 4. Do toho času sa bude jednoducho postupovať v plnej zhode a vo vzájomnom dorozumení medzi vládou a SNR ... 5. Vláda t. č. v Londýne podá demisiu a doma sa utvorí nová vláda ..." Proste na oslobodenom území bude riadiť veci Slovenská národná rada s rozhodujúcim vplyvom komunistov. Buržoázna emigrácia bola nútená v danej chvíli ustúpiť.

Ešte raz sa však Beneš a činitelia okolo neho pokúsili budovať svoje mocenské postavenie doma, uchopiť sa moci na domácom území. V dňoch, keď slovenskí povstalci

ustupovali do hôr, jednotky Červenej armády oslobodzovali územie Zakarpatskej Ukrajiny. Vládny delegát Němec prišiel na oslobodené územie, začal organizovať svoj úrad a „začal tam vládnuť tak, že už 26. novembra sa uzniesol sjazd národných výborov, konaný v Mukačeve, aby delegát do troch dní opustil Zakarpatskú Ukrajinu aj s delegáciou", ako píše B. Lašťovička. Beneš a jeho vláda si nevzali poučenie z udalostí na Slovensku. Nebrali na vedomie stanovisko KSČ, vyjadrené okrem iného aj v prejave J. Švermu na zasadnutí SNR 3. októbra: „Nová republika nemôže byť budovaná na základe umelých sväzkov, dohôd, ale ako republika bratská troch slovanských národov: Čechov, Slovákov a Karpatských Ukrajincov. V tejto republike bude v Čechách pánom Čech, na Slovensku Slovák a na Karpatskej Ukrajine Karpatský Ukrajinec..." Němec a Hasal budovali na Karpatskej Ukrajine administratívny a vojenský aparát v podstate z ľudí, ktorých si priviezli z Londýna, začali budovať tylovú armádu pod Hasalovým vedením, mobilizovať do nej obyvateľstvo a ignorovali domáce revolučné orgány i mienku ukrajinského obyvateľstva. Prišlo ku konfliktu s domácimi orgánmi, moci sa ujala Ukrajinská národná rada a Beneš s vládou a Němcom utrpeli znovu porážku vo svojich plánoch etablovať svoju moc na domácom oslobodenom území.

Život na oslobodenom území východného Slovenska organizovali tie sily, ktoré viedli Slovenské národné povstanie, predovšetkým Slovenská národná rada a Komunistická strana Slovenska. Opatrenia národnodemokratickej revolúcie, začaté v povstaní, sa ešte výrazne prehĺbili. Národné výbory sa všade konštituovali ako mocenské orgány ľudu. Závodné výbory riadili život v priemyselných závodoch. Nariadením SNR bola uzákonená 27. februára 1945 pozemková reforma a ihneď sa začalo s rozdeľovaním pôdy malým roľníkom. Starý bezpečnostný aparát (četníctvo a polícia) bol zákonom rozpustený a začal sa budovať nový ľudový aparát. Komunisti boli motorom celého života na oslobodenom území, hlavnou politickou silou. Taký bol stav na prvom slobodnom území republiky.

Tento stav významným spôsobom ovplyvnil politické rokovania, ktoré viedli k ustaveniu prvej domácej vlády, jej programu, jej politickej línie, a to tým viacej, že českí a slovenskí komunisti tu postupovali v úplnej zhode a dorozumení. Beneš a jeho garnitúra v Londýne, ak sa chceli vrátiť domov, museli vziať na vedomie mocensko-politický stav ako sa vytvoril na oslobodenom území, museli sa dohodnúť s komunistami a Slovenskou národnou radou. Túto situáciu výrazne podtrhovala skutočnosť, že československé územie oslobodzovala Sovietska armáda. Politické rozhovory predstaviteľov londýnskej a moskovskej emigrácie a delegácie Slovenskej národnej rady, ku ktorým došlo v marci 1945 v Moskve, museli vychádzať zo spomenutých faktov. Prišlo k politickej dohode známej ako Košický vládny program, k dohode o utvorení prvej domácej vlády. Vo všetkých zásadných otázkach sa prebojovala koncepcia komunistickej strany. Za takých okolností sa potom Beneš i nová vláda ujímali svojich funkcií na domácej pôde v Košiciach.

Boj slovenského ľudu v povstaní i po ňom významne prispel nielen k antifašistickému zápasu a slobode našich národov, ale aj k riešeniu zásadných problémov usporiadania pomerov v obnovenej ČSR. Postavenie pracujúceho ľudu, jeho politických síl a predovšetkým komunistickej strany v mocenských orgánoch obnoveného štátu (v národných výboroch, Slovenskej národnej rade, vláde, atď.) dávalo garanciu, že tento raz nebudú požiadavky pracujúcich más odstrčené a odšvindľované chytráctvom buržoáznych politikov. Vyriešené bolo aj postavenie slovenského národa v republike, bol položený základ bratských vzťahov k českému národu. Tak ako Červená armáda postupne oslobodzovala územie nášho štátu od východoslovenských okresov až po Prahu, rozširovalo sa a upevňovalo ľudovodemokratické zriadenie, rozvíjala sa národná a demokratická revolúcia našich národov.

Na aktíve funkcionárov KSS 8. apríla 1945 Kl. Gottwald povedal: „Ideme stavať skutočne ľudový štát pod heslom Národného frontu, národnej jednoty... Hlavný problém politiky je v tom, aby sme ako strana pracujúceho ľudu a strana robotníctva vedeli viesť celý národ a aby nás uznávali ako reprezentantov národa. Sila buržoázie okrem pendrekov je aj v tom, že sa odjakživa ukazuje vo svetle reprezentantky celého národa, že svoje triedne záujmy presadzovala v mene celého národa a nás v mnohých prípadoch vedela postaviť mimo národa... Dnes sú celkom iné časy. Národ hľadá iného vodcu, a ním môže byť jedine robotnícka trieda a my, komunistická strana, strana robotníckej triedy... Dnes zápasíme s buržoáziou o dôveru národa. Súťažíme o to, kto bude vedieť lepšie viesť a spravovať národné veci..."

Tak sa otvárala socialistická perspektíva pre naše národy. Druhá svetová vojna skončila úplným víťazstvom nad fašizmom. Skončil sa aj mnohoročný zápas nášho ľudu za slobodu národnú a štátnu. Jar 1945 je poznačená nádejami nášho ľudu, je začiatkom jeho nového života. Slovenský ľud prispel k našej slobode, k riešeniu povojnových problémov čestným dielom. Preto právom a s hrdosťou si v celom našom štáte pripomíname 20. výročie Slovenského národného povstania ako najvýznamnejšiu etapu boja za slobodu, ako začiatok národnej a demokratickej revolúcie našich národov.